

Nebeská sféra v Parmenidově kosmologii¹

Radim Kočandrlé

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, Plzeň

rkocandr@ff.zcu.cz

Abstract:

The Celestial Sphere in Parmenides' Cosmology

The influence of Parmenides' thinking is to be seen especially in the field of ontology. This is not so much the case in the field of cosmology, although its concomitant could be the concept of the celestial sphere, which for Aristotle enclosed the universe in the form of a sphere of fixed stars. In Parmenides, we encounter a solid part that surrounded the "wreaths" forming the structure of the universe. Although we are not informed about its nature and shape, elsewhere in Parmenides' thought the shape of a sphere, in addition to the circular form, does appear. This is primarily connected with true being, which could mean "heaven" in the cosmological sense. Analogously, the spherical shape of the Earth, balanced in the middle of the universe, was related to it. We can also identify in pre-Socratic cosmologies a development that was based on a new concept of space and corresponded to the introduction of the spherical shape of heaven and Earth in the 5th century B.C.E. It can therefore be assumed that it was Parmenides who introduced the concept of the celestial sphere into ancient cosmology.

Keywords: cosmology, celestial sphere, Parmenides, universe, Earth

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2025.2r.287>

Parmenidův vliv na řeckou filosofii byl mimořádný. Eleatovo myšlení nejprve mocně zapůsobilo na íónské „zkoumání přírody“, které zásadním způsobem proměnilo. Jeho principy pak našly vyústění zejména u Platóna a Aristotela. Parmenidova role je oceňována především v oblasti ontologie, zatímco kosmologii bývá zpravidla věnována menší pozornost. Primárně je to dáno zlomkovitým zachováním druhé části Parmenidovy básně, která však určité pojetí uspořádání světa obsahovala. Přesto lze předpokládat, že i Parmenidova kosmologie mohla významně ovlivnit následující koncepce.

1 Studie je součástí grantového projektu GA ČR 22-15785S. Text vychází ze studie: Kočandrlé, R., Parmenides and the Origins of the Heavenly Sphere in Ancient Greek Cosmology. *Apeiron*, 57, 2024, No. 3, s. 339–362.

V této studii se na jeden z podobných momentů zaměříme. Aristotelés představil vlivnou podobu univerza sestávajícího ze sféry stálic, která obklopuje jednotlivé sféry nesoucí nebeská tělesa a v jejímž středu se nalézá kulová Země. Sférické pojetí nebe a Země potkáváme předtím rovněž u Platóna. Nabízí se proto otázka, odkud pochází vize nebeské sféry ve smyslu okraje univerza. Objevuje-li se v Parmenidově kosmologii zmínka o pevné obklopující části, upozorníme v návaznosti na naše předchozí závěry na to, že koncept nebeské sféry vymezující svět vychází právě z Eleatova myšlení.²

To pevné, co obklopuje

Aristotelés rozlišil tři různé významy termínu „nebe“ (οὐρανός). Termín vyjadřoval nejen sféru stálic ztělesňující vnější okraj univerza, ale i oblast sfér Měsíce, Slunce a planet a souhrnně znamenal i celý „svět“, „univerzum“.³ Chceme-li u Parmenida hledat stopy koncepce nebeské sféry, která u Aristotela v podobě sféry stálic uzavírala univerzum, budeme akcentovat první z uvedených významů. V prvé řadě musíme zjistit, zda jsou v dochovaných Eleatových textech doklady o nejzazším okraji, který tvořil hranici univerza a mohl nebeskou sféru představovat.

Základním pramenem pro naše porozumění hlavním prvkům Parmenidovy kosmologie je Áetios, který v kapitole *O uspořádání světa* přináší poměrně rozsáhlý referát o Parmenidově univerzu. Text je v plném znění dochován u Stobaia, zatímco Pseudo-Plútarchos zaznamenává pouze úvodní část:⁴ „O uspořádání světa: Parmenidés tvrdí, že existují věnce, které se proplétají jeden kolem druhého, přičemž se jeden skládá z řídkého, druhý z hustého, zatímco ostatní mezi nimi jsou smíšené ze světla a tmy. To, co je všechny obklopuje, je pevné jako hradba, pod tím je ohnivý věnec (καὶ τὸ περιέχον δὲ πάσας τεύχους δίκην στερεὸν ὑπάρχειν, ὃν ᾧ πυρώδης στεφάνη). Zcela ve středu všeho je rovněž [pevná část], kolem níž je opět ohnivý věnec. Ze smíšených věnců je ten, který se nachází nejvíce uprostřed, [počátkem] a [příčinou] veškerého pohybu a vzniku všech ostatních, ten také nazývá ‚bohyní, která vše řídí‘, ‚držitelkou klíčů‘, ‚Spravedlností‘ a ‚Nutností‘. Vzduch je výronem Země, který se vypařuje jejím silným zhuštěním, zatímco Slunce a Mléčná dráha jsou výdechem ohně. Měsíc je smíšen z obojího, ze vzduchu a z ohně. Shora

2 Např. Kočandrlé, R., *Svět íónských archaických kosmologií*. Červený Kostelec, Pavel Mervart 2022, s. 277–329; týž, *Vývoj předsókratovských kosmologií a pojetí prostoru. Filosofický časopis*, 71, 2023, č. 1, s. 3–20.

3 Aristotelés, *De caelo*, I,9,278b8–21.

4 Pseudo-Plútarchos, *Placita philosophorum* (dále jen: *Plac.*) II,7,887C; Stobaios, *Eclogae physicae et ethicae* (dále jen: *Ecl.*) I,22,1a.

vše ostatní objímá dokola *aithér*, pod nímž se nalézá to ohnivé, co nazýváme nebem, a pod ním jsou už pozemní oblasti.“⁵

Ačkoli se nebudeme věnovat celé struktuře Parmenidova univerza, vidíme, že text popisuje „věnce“, které univerzum vytvářejí, přičemž ukazuje jejich složení a umístění. Pro naše účely je nicméně zásadní, že se ve druhé větě úvodu zmiňuje o části, která má univerzum uzavírat: στερεόν. Pevnost a obklopující funkce této části jsou explicitně rozvedeny v analogii s hradbou. Danou větou zároveň končí i Pseudo-Plútarchova verze Áetia a jeho opisů.

Badatelé zpravidla usuzují, že obklopující část (τό περιέχον στερεόν) nemá přímou souvislost s jednotlivými „věnci“. Je pojata jako obal držící pohromadě soustavu všech „věnců“. A jestliže má právě tato část „věnce“ obklopuvat, měla by s velkou pravděpodobností celé univerzum i uzavírat. Jakkoli to není explicitně vyjádřeno, měla by tvořit jeho hranici.⁶

O složení uvedené „hradby“ ale nemáme žádné informace. Pokud Áetios v závěru zmiňuje, že „shora vše ostatní objímá dokola *aithér*“, J. S. Morrison nebo M. Unterstainer se domnívali, že „hradba“ je složena z *aithéru*. Podobně jako hemisférické nebe u Empedoklea, který *aithér* zmiňuje jako to, co „kruhem vše kolem svírá“,⁷ přičemž nebe pokládal za pevné (στερέμνιον) a křišťálové. T. Drvota však správně upozorňuje, že Áetios na daném místě u Empedoklea netvrdí, že by se pevné nebe (στερέμνιος οὐρανος) skládalo z *aithéru*, neboť má být ze „vzduchu (ἄερος) sraženého ohněm do podoby ledového krystalu“.⁸ *Aithér* navíc nelze v kontextu antických kosmologií ztotožňovat s pevnou látkou, neboť představoval nejčistší oheň nejvyšší oblasti oblohy související s jejím jasem, než se u Aristotela stal látkou supralunární sféry. U Parmenida by *aithér* mohl spíše zastupovat nejvyšší ohnivý „věnec“ zmíněný v poslední větě Áetiova svědectví, neboť spolu s nebem náleží k ohnivým složkám univerza. Jako takový by přiléhá právě k tomu, co jako hradba obklopuje všechny ostatní „věnce“.⁹

A. Finkelberg v tomto smyslu poukazuje na svědectví Cicerona, podle něhož nebe obklopuje ohnivý kruh, podobně jako u Áetia *aithér*: „Parmenidés

5 Áetios, *Placita philosophorum* (dále jen: *Plac.*) II,7,1 Mansfeld–Runia = Diels, H. – Kranz, W., *Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und Deutsch*. Berlin, Weidmann 1951–1952 (dále jen: *DK*) 28 A 37. S přihlédnutím ke stávajícím překladům přeložil autor. Není-li uvedeno jinak, překlady antických autorů pořídil na základě starších překladů V. Hladký a kol.

6 Srov. Drvota, T., *Die Kosmologie des Parmenides. Listy filologické*, 129, 2006, č. 1/2, s. 16; Finkelberg, A., *The Cosmology of Parmenides. The American Journal of Philology*, 107, 1986, No. 3, s. 306–307; s. 313; s. 317; Morrison, J. S., *Parmenides and Er. The Journal of Hellenic Studies*, 75, 1955, s. 61.

7 Kléméns Alexandrijský, *Stromata* (dále jen: *Strom.*) V,48,3 = *DK* 31 B 38. Přel. T. Vítek.

8 Áetios, *Plac.* II,11,2 Mansfeld–Runia = *DK* 31 A 51. Přel. T. Vítek.

9 Srov. Drvota, T., *Kosmologie des Parmenides, c.d.*, s. 14–16, pozn. č. 59; Morrison, J. S., *Parmenides and Er, c.d.*, s. 61; s. 64–65; Unterstainer, M., *Parmenide: Testimonianze e frammenti*. Firenze, La Nuova Italia 1958, s. 180.

vymyslel věc podobnou věnci, nazývá ji *stefané*, totiž souvislý ohnivý kruh, obkružující oblohu, který nazývá bohem.¹⁰ Jedná se přitom o určitý kruh, a nikoli o uváděnou pevnou obklopující část. A zatímco *aithér* jako nejzazší „věnec“ – „kruh“ „objímá vše ostatní shora“ včetně nebe, sám je obklopen pevnou částí, která obklopuje všechny „věnce“.¹¹

Naskytá se ale i otázka, zda pevnou obklopující část neztotožnit u Parmenida s „nejzazším Olympem“, jak předpokládají někteří badatelé.¹² Ačkoli Olympos bývá jako protipól Tartaru asociován s nebem a jeho nejvzdálenější oblastí,¹³ Parmenidés jej naopak odlišuje od *aithéru* i Mléčné dráhy tvořící nebe.¹⁴

V každém případě můžeme uzavřít, že o složení obklopující části nás dochované textové památky *de facto* neinformují. Výjimku by mohla představovat Áetiova kapitola pojednávající o podstatě nebe. Zatímco podle Stobaiovy¹⁵ verze měli Anaximenés a Parmenidés pokládat nebe za „nejzazší okruh“ Země, podle původní nekonjekturované verze Pseudo-Plútarcha, která však Parmenida neuvádí, měl být naopak nejzazší okruh „zemitý“.¹⁶ Mohli bychom proto zvážit, zda se nemůže jednat o akcent právě na tuto pevnou obklopující část. V jiném hesle nicméně Áetios ve stejné kapitole označuje Parmenidovo nebe za „ohnivé“. Tím ale mohla být spíše míněna oblast nebe pod *aithérem*.¹⁷

Nemáme-li žádné přesvědčivé podklady o složení nejzazší obklopující části, podobně je tomu i ohledně jejího případného tvaru. Jedná se přitom o zásadní otázku, neboť pokud tato část opravdu představuje hranici univerza, měla by mu vtisknout i konkrétní tvar. Parmenidés by tak koncipoval uzavřené univerzum určitého tvaru. Jestliže bychom vzali doslova analogii se zdí, mohli bychom na první pohled odvodit, že tato část je míněna jako dokola uzavřená, obecně kruhového půdorysu s plochými stranami. Zásadní by v této otázce mohly být uvedené „věnce“, které jsou pevnou částí obklopeny, jejichž tvar by pro ni mohl být návodný.

Užitý termín *στεφάνη* je s největší pravděpodobností originální. V Homérově podání zpravidla znamená „okraj“, jakým může být obruba přilby¹⁸ nebo

10 Cicero, *De natura deorum* I,11,28 = DK 28 A 37.

11 Srov. Finkelberg, A., *The Cosmology of Parmenides*, c.d., s. 314.

12 Srov. Drvota, T., *Kosmologie des Parmenides*, c.d., s. 43; Finkelberg, A., *The Cosmology of Parmenides*, c.d., s. 317; Tarán, L., *Parmenides. A Text with Translation, Commentary, and Critical Essays*. Princeton, Princeton University Press 1965, s. 241.

13 *Scholia in Homeri Iliadem* VIII,13.

14 Simplicios, *In Aristotelis De caelo commentaria* (dále jen: *In Arist. De caelo*) 559,20 = DK 28 B 11.

15 Stobaios, *Ecl.* I,23,1 = Wöhrle, G. (Hrsg.), *Die Milesier: Anaximander und Anaximenes*. Berlin – Boston, de Gruyter 2012 (TP 2) As 123.

16 Pseudo-Plútarchos, *Plac.*, II,11,888B.

17 Áetios, *Plac.* II,11,4 Mansfeld–Runia = DK 28 A 38.

18 Homér, *Ilias* (dále jen: *Il.*) VII,12; XI,96.

i okraj skály, útesu.¹⁹ Zároveň označuje „čelenku“ na ženské hlavě.²⁰ Příbuzný termín *στέφανος* se u Homéra vyskytuje pouze na jediném místě ve smyslu „kruhu“ zápasu.²¹ Obecně daná slova vyjadřují „to, co obklopuje“.²² Mohla vyjadřovat různé druhy korun, ale i cimbuří věží²³ či hradby obklopující město.²⁴ T. Drvota nadto upozorňuje, že tyto významy se setkávají v představě hradeb města jako jeho koruny. Zároveň badatelé usuzují, že v Parmenidově podání může být zachováno staré epické pojetí hvězd, které jsou „okolo“ (*ἑσπεφάνωται*) celého nebe, doložené v Homérově popisu Achilleova štítu nebo v Hésiodově líčení theogonie.²⁵ Nebe je doslova „korunováno“, „ověnčeno“ hvězdami. Motiv koruny, čelenky či hradeb by následně poukazoval k tomu, abychom termín *στέφανη* pochopili právě v konkrétním smyslu „koruny“ či „věnce“ nebo obecně „kruhu“. Pokaždé by se přitom mělo v zásadě jednat o kruhový pás.²⁶

Přihlédneme-li opět k pevné části, která má „věnce“ obklopovat, mohli bychom soudit, že tvar univerza by měl těmto složkám v zásadě odpovídat. Pokud bychom akceptovali analogii pevné obklopující části s hradbou, univerzum by mohlo mít obecně tvar kruhu. Kruhový tvar světa by navíc mohl podporovat Pseudo-Galénos, který jej uvádí jako jednu z možných dobových variant podob univerza.²⁷

Kulové jsoucno

S kruhovým tvarem nicméně zásadně nesouzní další svědectví, která u Parmenida v souvislosti s rozličnými tématy opakovaně zmiňují jiný konkrétní tvar: tvar koule. Áetios tak v krátkém hesle představuje kulový tvar Parmenidova božství: „Kdo je božstvem: Parmenidés [říká, že božstvo je] nehybné a vymezené kulovým (tvarem).“²⁸

19 Tamtéž, XIII,138.

20 Tamtéž, XVIII,597.

21 Tamtéž, XIII,736.

22 Srov. Liddell, H. G. – Scott, R., *A Greek–English Lexicon*. Revised and Augmented throughout by Jones, H. S. – McKenzie, R. Oxford, Clarendon Press 1996 (dále jen: *LSJ*) s. v. *στέφανη*; *στέφανος*.

23 Euripidés, *Hecuba* 909; *Troades* 784.

24 Pindaros, *Olympia* VIII,32.

25 Homér, *Il.* XVIII,485; Hésiodos, *Theogonia* 382.

26 Srov. Drvota, T., *Kosmologie des Parmenides*, c.d., s. 4–6; Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*. Vol. II: The Presocratic Tradition from Parmenides to Democritus. Cambridge, Cambridge University Press 1965, s. 62; Kirk, G. S. – Raven, J. E. – Schofield, M., *Předsókratovští filosofové*. Kritické dějiny s vybranými texty. Přel. F. Karfík – P. Kolev – T. Vítek. Praha, Oikoymenh 2004, s. 336.

27 Pseudo-Galénos, *Historia philosophica* 45,2–3.

28 Áetios, *Plac.* I,7,17 Mansfeld–Runia = DK 28 A 31. Přel. autor.

Cicero však uvádí, že Parmenidés nazýval bohem ohnivý kruh, který jsme výše ztotožnili s *aithérem*. Podle Áetia se zase měla „bohyně, která vše řídí“ nacházet uprostřed smíšených „věnců“. Oběma pasážím bychom tedy mohli následně rozumět v tom smyslu, že spíše naznačují místo bohyně v oblasti nebe, aniž by božstvu přiznávaly určitý tvar. Z Áetiem uváděné nehybnosti božstva navíc můžeme soudit, že se jeho zpráva týká Parmenidova pravého jsoucna.²⁹

Kulový tvar nacházíme dále u Hippolyta, když pojednává o Parmenidově pojetí „veškerenstva“: „Parmenidés také předpokládá, že veškerenstvo je jediné, věčné, nezrozené a kulové (σφαίροειδές). Ani on se však nevyhnul názoru mnohých, když říká, že oheň a země jsou počátky veškerenstva, země jako látka a oheň jako příčina a činitel. Tvrdil, že svět zaniká, ale neuvedl, jakým způsobem. (2) Také řekl, že veškerenstvo je věčné, nevzniklé, kulové (σφαίροειδές), celé stejné, nemá v sobě žádné místo, je nehybné a vymezené.“³⁰

Z ostatních uváděných atributů „veškerenstva“ je zřejmé, že Hippolytos má podobně jako Áetios na mysli Parmenidem představené jediné pravé jsoucno – stěžejní motiv Parmenidova myšlení. Přihlédneme-li proto k první části Parmenidovy básně, vidíme, že zde bezejmenná bohyně přibližuje aspekty pravého jsoucna slovy: „je nyní celé zároveň, jedno a souvislé.“³¹ Vymezenost pravého jsoucna následně ukazuje na příkladu koule:

„Nejzazší hranici majíc, je jsoucí ze všech stran zcela
ukončeno a obdobné útvaru vykroužené koule (εὐκύκλου σφαίρης),
od středu všude je stejné a ani o málo větší,
ani o málo menší nemůže být zde nežli onde.
Není přec nejsoucího, jež by mu bránilo dospět
k stejnosti, ani není možno, by jsoucího zde bylo více,
jinde zase méně, než jest, neb celé je neporušeno.
Je totiž sobě odevšad rovné a stejně k mezím spěje.“³²

V Simplikiově verzi prooimia je Pravda, kterou odhaluje bohyně, navíc uvedena jako „okrouhlá“, „zakulacená“ (εὐκυκλέος).³³ Není ale jasné, nakolik máme uváděnou analogii pravého jsoucna a koule chápat doslovně.³⁴ Před-

29 Srov. Drvota, T., *Kosmologie des Parmenides*, c.d., s. 18–19; s. 25; s. 40–41.

30 Hippolytos, *Refutatio omnium haeresium* I,11,1–2 Marcovich = DK 28 A 23. Přel. autor.

31 Simplikios, *In Aristotelis Physicorum libros commentaria* (dále jen: *In Arist. Phys.*) 145,5 = DK 28 B 8,5.

32 Simplikios, *In Arist. Phys.* 146,15 = DK 28 B 8,42–49.

33 Simplikios, *In Arist. De caelo* 557,25 = DK 28 B 1,29.

34 Srov. Mourelatos, A. P. D., *The Route of Parmenides*. Rev. ed. Las Vegas, Parmenides Publishing 2008, s. 129; Palmer, J., *Parmenides and Presocratic Philosophy*. Oxford, Oxford University Press 2009, s. 156–157.

mětem sporů zůstane i samotná identita pravého jsoucná-jedna. Pozoruhodné svědectví nicméně v této souvislosti přináší Eudémós; na jeho základě bychom mohli akcentovat i možný kosmologický význam, který je pro naše účely zásadní.³⁵

Eudémova zpráva

Simplikios v komentáři k Aristotelovu spisu *Fyzika* hned na dvou místech tvrdí, že podle Eudéma existovali myslitelé, kteří na základě argumentů vymezujících povahu pravého jsoucná a zároveň jeho podobnosti s koulí usuzovali, že se jednalo o „nebe“ (οὐρανός): „Také Eudémós, který ve všem následoval Aristotela, nechápal právě jsoucná jako rod. Když píše o Parmenidovi v první [knize] *Fyziky*, uvádí následující (jak tvrdí Alexandros, neboť u Eudéma jsem danou pasáž nenalezl): ‚Neměl na mysli to obecné. Podobná témata totiž ještě ani nebyla tematizována a objevila se až později na základě argumentů, ani by tak nemohl přijmout to, co jsoucnu přisuzuje. Jak by totiž to, co je, mohlo být mimo jiné ‚od středu všude stejné‘ (DK 28 B 8,44)? Oni ale tvrdí, že téměř všechny uváděné popisy mohou být uplatněny na nebe (οὐρανόν).‘“³⁶

Simplikios dosvědčuje, že citovanou Eudémovu pasáž sám přebírá od jiného autora. Ve svém komentáři ji dále nijak nerozvádí. Nezmiňuje také další případné podrobnosti o myslitelích, kteří měli podle Eudéma spojovat právě jsoucná s nebem a které bez jakéhokoli komentáře uvádí v samém závěru. Vzhledem k lakoničnosti zmínky je přitom zřejmé, že původní Eudémův text obsahoval více podrobností.

Simplikios se přesto k Eudémovu svědectví znovu na jiném místě dále vrací, přičemž je ke spojení pravého jsoucná s nebem tentokrát sám kritický: „Ani [Parmenidés] nepokládá právě jsoucná-jedno za jakkoli tělesné, neboť je vymezuje jako nedělitelné, když tvrdí: ‚Ani je [jsoucí] nelze rozdělit, vždyť je celé stejné‘ (DK 28 B 8,22). To, co říká, se nevztahuje ani na nebe (τὸ οὐρανόν), jak uvádí Eudémós, že je někteří za takové pokládali, když slyšeli: ‚ze všech stran (zcela ukončeno) a obdobné útvaru vykroužené koule‘ (DK 28 B 8,43). Nebe totiž není ani nedělitelné a není ani koulí pouze podobné, neboť jde o kouli – nejdokonalejší sféru mezi přírodními věcmi.“³⁷

35 Srov. Hladký, V., *Transmigrating Soul between the Presocratics and Plato*. *Aither*, 20, 2018, No. 5: International Issue, s. 33, pozn. č. 62.

36 Simplikios, *In Arist. Phys.* 133,21–29 = Eudémós, fr. 44 Wehrli = Coxon, A. H. – McKirahan, R. D., *The Fragments of Parmenides: A Critical Text with Introduction and Translation. The Ancient Testimonia and a Commentary*. Rev. and expanded ed. Las Vegas – Zürich – Athens, Parmenides Publishing 2009, Eudémós, test. 37. S využitím překladu Parmenida (Hladký a kol.) přel. autor.

37 Simplikios, *In Arist. Phys.* 142,28–143,8 = Eudémós, fr. 45 Wehrli = Coxon, A. H., *The Fragments of Parmenides. A Critical Text with Introduction and Translation, the Ancient Testimonia and a Commentary*, c.d., Eudémós, test. 38. S využitím překladu Parmenida (Hladký a kol.) přel. autor.

Simplikios opět neuvádí žádné bližší podrobnosti ani jména myslitelů, kteří pravé jsoucno ztotožnili s nebem. Nemůžeme proto určit, nakolik se jednalo o silný interpretační proud, či spíše jen o ojedinělé hlasy. Ačkoli se podle všeho s největší pravděpodobností nejedná o přímou ozvěnu vlastního Parmenidova vhledu, jak správně rozumět povaze pravého jsoucna, ale pouze o pozdní náhled určité skupiny myslitelů, může mít přesto uvedené svědectví významnou váhu. Mimo jiné ukazuje jedno z možných alternativních pochopení pravého jsoucna a jeho vztah k přírodnímu světu.

V prvé řadě se ovšem musíme ptát, zda má vůbec u Parmenida kosmologické čtení – tedy rozvrh zkoumání přírody, za jehož antipoda je tradičně Eleat pokládán – vůbec své oprávnění. Případný kosmologický výklad pravého jsoucna se na první pohled jeví v přímém rozporu s dochovanou první částí Parmenidovy básně – *Pravdou*. Ačkoli konkrétnímu obsahu druhé nedochované části můžeme rozumět pouze z různých náznaků, lze se domnívat, že obsahovala určité pojetí fenomenálního světa. Báseň totiž měla kromě „okrouhlé Pravdy“ představit také „domněnky smrtelníků, v nichž není pravdivá přesvědčivost“, zároveň však to, co je míněno, ukázat jako přijatelné, „díky procházení veskrze všeho“.³⁸ Když bezejmenná bohyně po představení pravého jsoucna přistupuje k výkladu uspořádání světa, tedy k předmětům pouhého mínění, slibuje, že ačkoli bude celý výklad pouze „podobný pravdě“, i tak bude nadřazený výkladům ostatních smrtelníků: „Tento řád světa celý ti vyložím, podobný pravdě, / abys míněním lidským již nikdy předstižen nebyl.“³⁹ Z druhé části básně, která toto uspořádání světa přinášela, se pak dochovalo několik zlomků zejména z oblasti kosmologie, ale i rozmnožování či embryologie. Odtud vychází i výše uvedený Áetiův referát o základní struktuře Parmenidova univerza. G. S. Kirk, J. E. Raven a M. Schofield v tomto smyslu k druhé polovině básně podotýkají, že měla obsahovat „rozpracovanou theogonii a kosmologii“.⁴⁰ Výmluvným je ohledně celého jejího obsahu Plútarchos, který explicitně dosvědčuje, že báseň obsahovala aspekty, které se tradičně radí právě do zkoumání přírody: „Parmenidés také skutečně vytvořil uspořádání světa a smísil jakožto prvky světlo a tmou, odvozoval z nich a skrze ně všechny jevy. Řekl totiž mnoho o Zemi, o Nebi, Slunci a Měsíci a vykládá také o vzniku člověka. A jak se sluší na dávného přírodního filosofa, který složil vlastní spis, a ne kompilaci spisu někoho jiného, neponechal žádné důležité téma nedotčené.“⁴¹

38 Simplikios, *In Arist. De caelo* 557,25–558,2 = DK 28 B 1,28–32.

39 Simplikios, *In Arist. Phys.* 39,1 = DK 28 B 8,60–61.

40 Kirk, G. S. – Raven, J. E. – Schofield, M., *Předsókratovští filosofové. Kritické dějiny s vybranými texty*, c.d., s. 330.

41 Plútarchos, *Adv. Col.* 1114b = DK 28 B 10. Přel. F. Karfík.

Jestliže báseň kromě ontologického výkladu obsahovala v druhé části i vyličení přírodního světa, zůstává přesto otázkou jeho vztah k pravému jsoucnu, představenému v první části. Badatelé v minulosti předložili řadu interpretací, podle nichž druhá část básně mohla například pouze polemizovat s dobovými názory, ukazovat možnou podobu smyslového světa; případně ponechali otázku jejího statusu otevřenou.⁴² K. R. Popper naopak jako jeden z prvních v nové době významně akcentoval právě oblast kosmologie z této části. Domníval se, že objev osvětlování Měsíce světlem Slunce, který je patrně ve zlomcích doložen, mohl vést Parmenida k tomu, aby vzhledem k pochopení měsíčních fází jako pouhé hry stínů pokládal i ostatní změny ve světě za toliko zdánlivé. Realitu pak mohlo tvořit právě hutné kulové univerzum jako zobecnění tělesa Měsíce.⁴³

Kosmologické čtení pravého jsoucna navíc otevírají myslitelé, o nichž podle Simplicia referoval Eudémios. Právě jsoucno na základě Parmenidových argumentů pokládali za „nebe“. Navážeme-li na doslovné pochopení Parmenidova přirovnání pravého jsoucna ke kouli, mohli bychom mu rozumět v souvislosti s povahou přírodního světa, jehož podoba byla předložena v druhé části básně.⁴⁴ Setkáváme-li se jen s jednotlivými přirozenostmi, mohlo právě jsoucno jako jejich zahrnutí akcentovat jednotu celku veškerenstva. Právě k této jednotě mohl svůj výklad Parmenidés vztáhnout. Ačkoli lze soudit, že právě jsoucno mělo v různých kontextech řadu různých významů, v kosmologickém smyslu by představovalo nebeskou sféru. Ta by byla konkrétním výrazem jedna jako celku veškerenstva. Odtud mohl Parmenidés principiálně odvodit i celé sférické pojetí univerza.⁴⁵

Předpoklad nebeské sféry, tentokrát již přímo v rámci přírodního světa, můžeme patrně vykázat i prostřednictvím dochovaného Parmenidova přímého zlomku. Jestliže mají být „hranice hvězd drženy“ obklopující oblohou,

42 Srov. Hobza, P., Parmenidés v kontextu archaické orální kultury. *Filosofický časopis*, 50, 2002, č. 6, s. 908–909, pozn. č. 10.

43 Srov. Popper, K. R., *The World of Parmenides. Essays on the Presocratic Enlightenment*. Eds. by A. F. Petersen – J. Mejer. London, Routledge 1998, s. 80; s. 88; s. 133, pozn. č. 63; s. 136.

44 Pro analogii mezi pravým jsoucnem-jednem a smyslovým světem se vyslovuje rovněž např. Hobza, P., *Zwei Wege als Grund der vierteiligen Struktur von Parmenides' Gedicht: Entwurf eines neuen Ansatzes*. *Aither*, 4, 2012, č. 8, s. 130–136; týž, Parmenidés v kontextu archaické orální kultury, c.d. s. 915–918.

45 Srov. Fehling, D., *Das Problem der Geschichte des griechischen Weltmodells vor Aristoteles*. *Rheinisches Museum für Philologie*, 128, 1985, H. 3/4, s. 226–227; Furley, D. J., *The Greek Cosmologists*. Vol. I: *The Formation of the Atomic Theory and Its Earliest Critics*. Cambridge, Cambridge University Press 1987, s. 54–57; Graham, D. W., *Science before Socrates. Parmenides, Anaxagoras, and the New Astronomy*. Oxford – New York, Oxford University Press 2013, s. 90–91; s. 96; s. 106–107; Kahn, Ch. H., *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*. New York, Columbia University Press 1960, s. 115–118.

můžeme veršům rozumět v tom smyslu, že je míněno umístění hvězd na nebi jako jejich společné – kulové – ploše:⁴⁶

„Poznáš přirozenost *aithéru* i všechna znamení v *aithéru*,
a čisté neposkvřené pochodně Slunce
nevídaná díla, i odkud to všechno svůj původ vzalo.
Vyzvíš skutky obíhajících světél i přirozenost Měsíce s okem kruhovým,
dozvíš se též o obklopující obloze,
odkud vznikla a jak ji vedením spoutala Nutnost,
aby držela hranice hvězd.“⁴⁷

Je nicméně otázkou, v jakém smyslu máme pojem „nebe“ z Eudémova svědectví chápat, neboť může akcentovat tři výše zmíněné významy, které rozlišuje Aristotelés. Ačkoli se z citovaného zlomku dochovaného Klémentem patrně dovídáme, že hvězdy jsou umístěny na nebi, samo nebe by nemělo představovat nejzazší nebeskou sféru, která by jako sféra stálíc uzavírala univerzum. Ze závěru výše uvedeného Áetiova referátu totiž můžeme soudit, že oblast nebe, pod níž jsou pozemní oblasti, se sama nalézala pod *aithérem*. Nebem je primárně míněna oblast Měsíce, Slunce a hvězd. Hvězdy se přitom podle všech známek nacházely mezi Měsícem a Sluncem, v prostřední nejlépe smíšené oblasti Mléčné dráhy: „Parmenidés klade na první místo v *aithéru* Jitrenku, kterou ztotožňuje s Večernicí, za ni Slunce, pod ně hvězdy v tom ohnivém, co zve nebem.“⁴⁸ Role sférické hranice univerza by naopak měla přináležet až oné pevné obklopující části (τό περιέχον στερεόν).⁴⁹

U Parmenida se tak neseťkáváme se sférou stálíc, která u Aristotela nese hvězdy a zároveň uzavírá univerzum, neboť hvězdy se nalézaly v oblasti nebe pod *aithérem*. Univerzum přesto bylo podle všech známek uzavřeno pevnou částí, která plnila roli jeho „pláště“ a měla sférický tvar. Celé sférické pojetí se přitom původně principiálně odvinulo z Parmenidova spekulativního vymezení pravého jsoucná, jehož dokonalý kulový tvar vyjadřoval souvislý celek veškerenstva v kosmologickém smyslu představovaný nebeskou sférou.

Kulová Země uprostřed nebeské sféry

Jsou-li u Parmenida v základní struktuře univerza akcentovány především kruhové struktury, „věnce“, vidíme, že se v jeho líčení světa navíc setkáváme

46 Srov. Kahn, Ch. H., On Early Greek Astronomy. *Journal of Hellenic Studies*, 90, 1970, s. 106–107.

47 Kléméns Alexandrijský, *Strom*. V,138 = DK 28 B 10.

48 Áetios, *Plac*. II,15,7 Mansfeld–Runia = DK 28 A 40a.

49 Srov. Finkelberg, A., The Cosmology of Parmenides, c.d., s. 315–316.

i s tvarem koule. Ten je připisován pravému jsoucnu, veškerenstvu a patrně i nebi. Že se přitom jedná o naprosto signifikantní moment pro Eleatovu kosmologii, lze doložit i ve zprávách, které se týkají jeho pojetí Země.

Kulový tvar totiž potkáváme dále u Parmenida přímo v kosmologickém kontextu v souvislosti s tvarem Země. Diogenés Laertios nejprve zmiňuje tvar Země prostřednictvím víceznačného slova *στρογγύλος*,⁵⁰ přičemž není jasné, zda nemá na mysli plochou, kruhovou Zemi: „[Pýthagorás] ale prý i jako první nazval nebe světem a Zemi okrouhlou (*στρογγύλην*). Podle Theofrasta to však byl Parmenidés a podle Zénóna Hésiodos.“⁵¹ Následně je však již užitím slova *σφαιροειδής* zjevné, že je míněna opravdu kulová Země: „On [Parmenidés] byl první, kdo prohlásil Zemi za kulovou (*σφαιροειδή*) a za ležící uprostřed.“⁵² Další prameny sice tvar Země přímo neuvádějí, přesto je Parmenidovi přisuzováno rozdělení Země do pásů či vymezení obydlitelných míst na každé straně obratníků, spojované zpravidla s kulovou Zemí.⁵³

Hledáme-li u Parmenida stopy po koncepci nebeské sféry, lze soudit, že tímto směrem může poukazovat právě shodný – sférický – tvar Země. Zároveň může být signifikantním i její umístění v univerzu. Zatímco totiž Diogenés ve druhém z úryvků pouze tvrdí, že Země „leží uprostřed“, Áetios dosvědčuje její rovnovážné postavení: „O zemětřesení: Parmenidés a Démokritos [říkají, že Země] zůstává v rovnováze, protože je ze všech stran [od všeho] stejně vzdálena. Nemá tak důvod, aby se pohybovala tím či oním směrem; proto se pouze otřásá, ale nepohybuje se.“⁵⁴

Ačkoli Áetios neuvádí uvažovaný tvar Země, okolního nebe či umístění Země ve středu, argument principiálně odpovídá zdůvodnění stability Země na základě souměrnosti, které Aristotelés přičítá Anaximandroví. Podle něho je klid Země vysvětlen jejím umístěním „ve středu a ve stejné vzdálenosti od krajů“.⁵⁵ Simplikios podotýká, že v plném znění se argument nachází u Platóna v dialogu *Faidón* (108e–109a).⁵⁶ Ani Platón však neuvádí tvar nebe a pro vyjádření tvaru Země užívá nejednoznačný termín *περιφερής*.⁵⁷ V dialogu *Tímaios* je argument nicméně zopakován, a ačkoli ani tentokrát není zmíněn tvar Země, nebe je uvedeno jako kulové.⁵⁸ Je proto možné se oprávně-

50 Srov. LSJ, s. v. *στρογγύλος*.

51 *Diogenis Laertii Vitae philosophorum* (dále jen: DL) VIII,48 Marcovich = DK 28 A 44.

52 DL IX,21 Marcovich = DK 28 A 1.

53 Áetios, *Plac.* III,14,2 Mansfeld–Runia = DK 28 A 44a; Strabón, *Geographica* I,94 = DK 28 A 44a.

54 Áetios, *Plac.* III,15,7 Mansfeld–Runia = DK 28 A 44. Přel. autor.

55 Aristotelés, *De caelo* II,13,295b10 = DK 12 A 26.

56 Simplikios, *In Arist. De caelo* 532,1. Srov. český překlad: Platón, *Faidón* 108e–109a. Přel. F. Novotný. Praha, Oikoymenh 1993.

57 Srov. LSJ, s. v. *περιφερής*.

58 Platón, *Timaeus* 33b–c, 62d–63a. (Český překlad: Platón, *Tímaios*. Přel. F. Novotný. Praha, Oikoymenh 1996.)

něně domnívat, že v obou případech je míněn sférický tvar, neboť platnost argumentu se zakládá právě na shodném – sférickém – tvaru Země i obklopujícího nebe.

Přestože Áetios u Parmenida neuvádí tvary Země či nebe a J. Mansfeld a D. T. Runia navíc soudí, že mylně vychází z Diogenových referencí o kulové Zemi, Anaximandros koncepci kulové Země nezastával.⁵⁹ Někteří badatelé se tak domnívají, že Parmenidés dále rozvinul Anaximandrem anticipované rovnovážné zdůvodnění nehybnosti Země. Následně na něho navázal Platón. Umístění Země ve středu a její výslovné rovnovážné postavení vůči okolí je proto ve světle zdůvodnění, které nalézáme v plném znění u Platóna, další významnou indicií, abychom u Parmenida předpokládali nebeskou sféru.⁶⁰

Samo středové umístění Země by nadto mohla podporovat i výše uvedená Áetiova zpráva přibližující strukturu Parmenidova univerza, která doslova uvádí, že „nejvíce ve středu všeho se nalézá rovněž [pevná část], kolem níž je opět ohnivý věnec“. Zmínka o pevné střední části στερεόν je ovšem pouze emendace.⁶¹ Podle ní se ve středu univerza nalézá podobně pevná část, která je i celé obklopuje. Zároveň by se v tomto místě symetricky nacházel ohnivý „věnec“, který je jinak zmíněn opět až na samém okraji. Zatímco A. Finkelberg ztotožnil ohnivý „věnec“ s podzemní vrstvou ohně související s vysvětlením sopečné činnosti, někteří badatelé se naopak domnívají, že věta byla do textu vložena až později. Ačkoli by uvedená pevná část mohla být ztotožněna se Zemí, u Parmenida je Země spíše asociována s hustým a temným,⁶² nikoli přímo s pevným. Země měla vznikat „ze stékajícího hustého“⁶³ a také vznik vzduchu je podle Áetia dán jejím silným zhuštěním. Zároveň je spojena s chladným⁶⁴ a těžkým.⁶⁵ Můžeme nicméně předpokládat, že se uprostřed všech „věnců“ mělo nalézat husté a temné, zatímco na nejvzdálenějším obvodu naopak světlé a řídké. Mezi nimi pak docházelo k míšení těchto základních složek univerza. Místo Země by se tak mělo opravdu nacházet v samém středu a Země by představovala nesmíšené husté a temné jádro univerza.⁶⁶

59 Srov. Mansfeld, J. – Runia, D. T., *Aëtiana V. An Edition of the Reconstructed Text of the Placita with a Commentary and a Collection of Related Texts*. 2. Leiden – Boston, Brill 2020, s. 1308.

60 Srov. Burkert, W., *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*. Transl. by E. L. Minar Jr. Cambridge, Harvard University Press 1972, s. 305; Graham, D. W., *Science before Socrates. Parmenides, Anaxagoras, and the New Astronomy*, c.d., s. 106.

61 Srov. Diels, H., *Doxographi Graeci*. Berlin, G. Reimeri 1879, s. 335; DK I, s. 224.

62 Simplicios, *In Arist. Phys.* 25,15 = DK 28 A 34.

63 Pseudo-Plútarchos, *Strom.* 5 = DK 28 A 22.

64 Aristotelés, *Metaphysica* I,5,986b27 = DK 28 A 24.

65 Simplicios, *In Arist. Phys.* 31,3.

66 Srov. Döring, A., *Das Weltsystem des Parmenides. Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 104, 1894, s. 162–164; Drvota, T., *Kosmologie des Parmenides*, c.d., s. 16; s. 22–24; Finkelberg, A., *The Cosmology of Parmenides*, c.d., s. 307.

Jestliže se Parmenidés domníval, že Země má kulový tvar a nalézá se ve středu nebeské sféry, Země musela principiálně představovat konkrétní těleso umístěné ve volném prostoru univerza, kterým procházela nebeská tělesa. Na podobné uspořádání univerza v první řadě poukazují zmiňované „věnce“, který jsou zjevně uspořádány soustředně a vytvářejí dimenzi prostoru univerza. Jakkoli by „věnce“ mohly evokovat spíše dvojdimenzionální pojetí, někteří badatelé navrhuji, abychom jim rozuměli ve smyslu jednotlivých soustředných sfér obklopujících kulovou Zemi ve středu.⁶⁷ Přesto se domníváme, že Parmenidés měl opravdu na mysli kruhy „ověňující“ dokola oblohu. Jejich jednotlivé „vrstvy“ pak postupně vytvářely celé univerzum. Jestliže bylo pravým jsoincem-jednem, reprezentujícím v kosmologickém smyslu obklopující nebe, míněno veškerenstvo, jednalo by se v úhrnu o všechny „věnce“. Kulový tvar by byl výrazem jejich úplnosti a zahrnutí. Tvar „věnců“ ani nemusel být usouvztažen s kulovým tvarem Země nebo pevné hranice univerza. Obdobně jsou u Platóna součástí kulového univerza kruhy totožnosti a různosti. „Věnce“ mohly navíc pouze obecně označovat jednotlivé oblasti ve struktuře světa, aniž by byl jejich tvar jakkoli určující.

Jinou významnou indicií o volném prostoru kolem celé Země je tvrzení, podle něhož Parmenidés jako první rozpoznal, že Měsíc svítí odraženým světlem Slunce.⁶⁸ V takovém případě lze totiž soudit, že obě tělesa jsou v přímém vzájemném vztahu v prostoru univerza. Svítí-li Měsíc i v noci, mělo by se Slunce nalézat právě v místě pod Zemí. Dalším podobným svědectvím může být ztotožnění Jitřenky a Večernice.⁶⁹ Vypovídá totiž o znalosti planet a jejich pohybu. D. W. Graham se navíc domnívá, že možný Parmenidův objev původu světla Měsíce měl fundamentální vliv na vývoj předsókratovských kosmologií.⁷⁰

Nebeská sféra a vývoj předsókratovských kosmologií

Změny, které můžeme u kosmologií 6. a 5. století př. n. l. pozorovat, by mohly být klíčovým svědectvím o zavedení koncepce nebeské sféry. D. J. Furley rozlišil v rámci antických kosmologií na základě pohybu těles „lineární“ a „centrifokální“ pojetí. „Lineární“ pojetí odpovídá převážně iónským archaickým

67 Srov. Finkelberg, A., *The Cosmology of Parmenides*, c.d., s. 316, pozn. č. 41; Fränkel, H., *Wege und Formen frühgriechischen Denkens*. München, C. H. Beck 1968, s. 184; Unterstainer, M., *Parmenide: Testimonianze e frammenti*, c.d., s. 175.

68 Áetios, *Plac.* II,26,2 Mansfeld–Runia = DK 28 A 42; II,28,6 Mansfeld–Runia = DK 28 A 42; Plútarchos, *Adversus Colotem* 15,1116a = DK 28 B 14; *De facie in orbe lunae* 16,929a = DK 28 B 15.

69 Áetios, *Plac.* II,15,7 Mansfeld–Runia = DK 28 A 40a; DL VIII,14 Marcovich = DK 28 A 40a; IX,23 Marcovich = DK 28 A 1.

70 Srov. Graham, D. W., *Science before Socrates. Parmenides, Anaxagoras, and the New Astronomy*, c.d., s. 97–104; s. 111–121.

kosmologiím. Je charakteristické plochou Zemí, kdy těžká tělesa padají kolmo k jejímu povrchu. Naproti tomu „centrifokální“ pojetí pracuje s předpokladem kulové Země, přičemž těžká tělesa směřují k jejímu středu. V daném případě se typicky jedná o Aristotelovo univerzum sestávající z kulové Země ve středu nebeské sféry.⁷¹

D. W. Graham pak na základě charakteristických rysů předsókratovských kosmologií od sebe odlišil „meteorologický“ a „lithický“ model. Kosmologie 6. století př. n. l. jsou totiž obecně charakteristické meteorologickou povahou nebeských těles, která zpravidla v podobě zapálených oblaků vypařené vlhkosti obíhala pouze nad povrchem ploché Země. D. W. Graham přitom v zásadě nepředpokládá jejich oběh pod Zemí ani u Anaximandra. Naproti tomu kosmologie 5. století př. n. l. již nebeská tělesa obvykle pojímala jako rozžhavené kusy kamenů či kovů, jejichž oběhy zasahovaly i pod Zemí.⁷²

D. J. Furley i D. W. Graham zásadní úlohu, která vedla k těmto změnám, přisuzují Parmenidovi, kterého D. J. Furley pokládá za iniciátora „centrifokálního“ pojetí. Jak jsme rozvedli na jiných místech, důvodem tohoto vývoje mohla být změna v pojetí prostoru univerza.⁷³ Meteorologická povaha nebeských těles a jejich oběhy pouze nad Zemí totiž poukazují na to, že v kosmologiích 6. století př. n. l. byla Země zpravidla pokládána za dolní dimenzi univerza, jehož prostor se prostíral pouze mezi povrchem ploché Země a nebem. Proto nebeská tělesa obíhala pouze nad povrchem Země. V 5. století př. n. l. se naopak objevila představa Země jako konkrétního tělesa, kolem něhož se nalézal okolní prostor. Oběh nebeských těles tak mohl zasahovat i pod Zemí. Důvod této zásadní změny mohl spočívat právě v Parmenidově nové formulaci podmínek panujících v univerzu sestávajícím z nebeské sféry ve středu s kulovou Zemí. Až zde byla Země pochopena jako těleso ve volném prostoru univerza.⁷⁴

Jak jsme jinde upozornili, ačkoli antické prameny přisuzují v různých kontextech koncepci sféry již iónským archaickým myslitelům, vývoj v oblasti kosmologií dovoluje soudit, že se jedná pouze o anachronismy.⁷⁵ Jiné to nicméně může být v případě Pýthagory a raných pýthagorejců, u nichž se sférická

71 Srov. Furley, D., *The Greek Cosmologists*. Vol. I, c.d., s. 24–25; s. 53–54.

72 Srov. Graham, D. W., *Science before Socrates. Parmenides, Anaxagoras, and the New Astronomy*, c.d., s. 59, obr. 2.1, s. 78–84; s. 134–136.

73 Např. Kočandrlé, R., *Vývoj předsókratovských kosmologií a pojetí prostoru*, c.d.; týž, *Svět iónských archaických kosmologií*, c.d., s. 247–329.

74 Srov. Fehling, D., *Das Problem der Geschichte des griechischen Weltmodells vor Aristoteles*, c.d., s. 212; Furley, D., *The Greek Cosmologists*. Vol. I, c.d., s. 53–57; Graham, D. W., *Science before Socrates. Parmenides, Anaxagoras, and the New Astronomy*, c.d., s. 90–108.

75 Např. Kočandrlé, R., *Parmenides and the Origins of the Heavenly Sphere in Ancient Greek Cosmology*, c.d., s. 340–344; týž, *Pojetí nebe v iónských archaických kosmologiích. Listy filologické*, 143, 2020, č. 3/4, s. 294–297.

ké pojetí nebe i Země objevuje opakovaně.⁷⁶ Diogenés Laertios se například odvolává na Alexandra polyhistora, když obecně pýthagorejčům připisuje kulový tvar světa ve středu s kulovou Zemí: „...a z těch [tj. z prvků] vzniká svět, který je oduševnělý, nadaný myslí a má tvar koule (σφαίροειδῆ) obklopující Zemi uprostřed, ta má rovněž tvar koule (σφαίροειδῆ) a je na povrchu obydlená.“⁷⁷ Již dříve jsme ale též ukázali, že uváděné zprávy se budou s největší pravděpodobností týkat až pýthagorejců pozdního 5. a počátku 4. století př. n. l.⁷⁸ Zejména se bude jednat o Filoláovu koncepci (jakkoli se v ní Země nenalézala ve středu světa). Badatelé ovšem upozorňují, že na jejím základě není možné dostatečně rekonstruovat kosmologii raných pýthagorejců. Vzhledem k nedostatku textové evidence tak není možné raným pýthagorejčům přiznat počátek kosmologie nebeské sféry, který lze proto spojit spíše až s Parmenidem.⁷⁹

Závěrem

Ačkoli mezi badateli nepanuje ohledně původu koncepce nebeské sféry shoda a podle některých by mohla mít kořeny v babylónské astronomii, zpravidla se soudí, že má řecký původ. Jestliže B. R. Goldstein a A. C. Bowen pokládali za původce kosmologie nebeské sféry ve středu s kulovou Zemí Eudoxa z Knidu, zároveň podle nich nebyl ani jeden z prvků tohoto pojetí nový.⁸⁰

Domníváme se, že ústřední událostí, která nás opravňuje k závěru, že concept nebeské sféry se opravdu objevil na počátku 5. století př. n. l., je vývoj v oblasti předsokratovských kosmologií. Předložili jsme k uvážení, že se přímo odvíjel ze závěrů Parmenidovy básně a jeho vize nebeské sféry. Parmenidův vliv by se tak projevil i v oblasti kosmologie, podobně jako tomu bylo ve výkladu přírodního dění, nově založeném na vzájemných vztazích stálých prvků, jakým byla například Empedokleova představa míšení kořenů. Samo uplatnění geometrie a důsledky plynoucí z rozdělení nebeské sféry a Země

76 Např. Áetios, *Plac.* II,12,1 Mansfeld–Runia = DK 11 A 13c; II,22,3 Mansfeld–Runia; Aristotelés, *De caelo* II,2,285b25; DL VIII,48 Marcovich = DK 28 A 44.

77 DL VIII,25 Marcovich = DK 58 B 1a.

78 Např. Kočandrlé, R., *Svět íónských archaických kosmologií*, c.d., s. 300–301; týž, *Vývoj předsokratovských kosmologií a pojetí prostoru*, c.d., s. 18.

79 Srov. Graham, D. W., *Science before Socrates. Parmenides, Anaxagoras, and the New Astronomy*, c.d., s. 89–90; s. 195–196; Huffman, C. A., *Philolaus of Croton. Pythagorean and Presocratic*. Cambridge, Cambridge University Press 1993, s. 239–241; Zhmud, L., *Pythagoras and the Early Pythagoreans*. Oxford, Oxford University Press 2012, s. 322–323; s. 325; s. 329.

80 Srov. Goldstein, B. R. – Bowen, A. C., *A New View of Early Greek Astronomy*. *Isis*, 74, 1983, No. 3, s. 333; Sluijs, M.van der, *Earliest References to the Astronomical World Axis*. *Ancient Philosophy*, 41, 2021, Issue 2, s. 270–272.

na pásy budou ovšem až pozdější – bývají spojovány zejména s Oinopidem či Hippokratem z Chiu.⁸¹

Obvykle se předpokládá, že se koncepce nebeské sféry původně zakládala na pozorování pravidelných pohybů hvězd zdánlivě umístěných na společné ploše.⁸² Jestliže ale opravdu pocházela od Parmenida, neměla přímé empirické pozadí, nýbrž byla výsledkem metafyzické spekulace. Vyslovili jsme domněnku, že u Parmenida máme dokonce dochovánu původní argumentaci, z níž se koncepce nebeské sféry principiálně odvinula – zvěst bohyně o povaze pravého jsoucna. Vedle metafyzických významů mohlo v kosmologickém smyslu ztělesňovat nebe jako jednotu veškerenstva a jeho kulový tvar byl odrazem úplnosti a dokonalosti. Z něho následně vycházelo základní sférické pojetí celého univerza, uzavřeného pevnou obklopující částí (τό περιέχον στερεόν). Viděli jsme, že Eudémos referoval o myslitelích, kteří Parmenidovo právě jsoucno pochopili právě jako nebe. Zároveň v tomto smyslu zůstávalo plnou součástí přírodního světa.

Ze sférického tvaru pravého jsoucna mohl být Parmenidem navíc dále analogicky odvozen i kulový tvar Země, která jako hustá a temná část univerza reprezentovala druhý pól k *aithérické* oblasti. Parmenida bychom proto mohli pokládat také za toho, kdo uvedl historicky vlivné sférické pojetí univerza ve středu s kulovou Zemí. Oproti Aristotelovi se však u Parmenida nesetkáváme se sférou stálíc tvořící hranici světa, neboť hvězdy se měly nalézat v obvodu nebe, které bylo situováno pod oblastí *aithéru*. Zahrnutím byla až ona pevná obklopující část. Samo právě jsoucno bylo jako souvislý celek veškerenstva v kosmologickém významu nebeskou sférou a v pravém smyslu jednem. Výrazem pravé reality, do níž uvádí bohyně.

81 Aristotelés, *Meteorologica* I,6,343a8 = DK 42 A 5; Theón ze Smyrny, *De utilitate mathematicae* 198,14 Hiller = DK 41 A 7.

82 Srov. Wilson, R., *Astronomy through the Ages. The Story of the Human Attempt to Understand the Universe*. London, CRC Press 1997, s. 26.